

بابا بلھے شاہ: ویلاتے کلام وچ طنز
Baba Bullhe Shah's Era and Satire in His Poetry

[Ahmad Shahzad](#)

Scholar Ph.D. Punjabi, Oriental College, Punjab University, Lahore.

KEYWORDS

Spirituality
 Past
 Bright
 Turbulent
 Modern Consciousness

ABSTRACT

Baba Bullhe Shah is a well known name in the Punjabi language which was full of spirituality. His poetry reflects of the society. In his poetry, he has tried to improve the moral attitude of the people. Sometimes they are said to be serious as well as satirical. The welfare of the society and the society can be seen in his satire too. Many of his poems have become proverbial. Despite all these years, his poetry is still alive today. In this article, Baba Bullhe shah's poetry explores the evidences that awaken the consciousness in people but with satire.

DATES

Received 13-05-2022
 Accepted 28-05-2022
 Published 20-06-2022

DOI: <https://doi.org/10.54064/negotiations.v2i2.57>

QR CODE

بابا بلھے شاہ دا اصل ناں عبد اللہ یاں عبد اللہ شاہ سی۔¹ ایس حوالے نال اوںہاں ایہد اذ کر اپنے شعر اں وچ کیتا اے۔ شعر ویکھو:
 ہن اناللہ آکھ کے تم کرو دعائیں

---

¹مولانا بخش کشتہ، پنجابی شاعر اں دا تذکرہ (لاہور: ن، 1960ء)، 201۔

پیای سبھ ہو گیا عبد اللہ ناہیں²

بلھے شاہ دا جنم ورھا بہتے کھوج کاراں 1680ء لکھیا اے³ جدوں کہ عبد الغفور قریشی ہوراں نے اونہاں دا جنم ورھا 1692ء لکھیا اے⁴ ڈاکٹر فقیر محمد فقیر دے آکھن موجب اوہ اُچ گیلانیاں (بہاولپور) وچ پیدا ہوئے۔⁵ ریاض احمد راجہ بابا بلھے شاہ دے خاندانی پچھو کڑ بارے اُنچ گل بات کر دے نیں: "اونہاں دے والد دانان حضرت بابا سخی شاہ محمد درویش سی تے اوہ گیلانی سیدن۔ اوہ اُچ گیلانیاں توں کجھ گھر وکیاں مجبوریاں ہتھوں پہلاں پنڈ ملک وال ضلع ساہیوال آئے تے پھیر پنڈ پانڈو کے ضلع قصور آڈیرہ لایا۔ اونہاں دا شجرہ نسب چودہ واسطیاں نال بلھے شاہ نوں حضرت شیخ عبد القادر جیلانی نال ملاندا اے"⁶

بلھے شاہ ہوراں مڈھلی تعلیم اپنے والد کولوں حاصل کیتی والد نے اونہاں نوں پڑھائی دے نال ای پنڈ دامال ڈنگر چارن تے وی لادتا۔ ایس طرح اپنی جد داناواں روشن کرن والے بلھے شاہ نے پرانیں بزرگاں دی ایہ سنت وی پوری کر لئی۔ ذرا کووڈے ہوئے تے قصور دے اوس سے دے سبھ توں وڈے عالم حافظ غلام مرتضیٰ ہوراں کول تعلیم حاصل کیتی۔ قصور اوس ویلے رواجی علوم دا گڑھ سی تے حافظ غلام مرتضیٰ اوس سے دے وڈے عالم سن۔ شاہ عنایت قادری دی بیعت کرن بارے کئی روایتاں ملدیاں نیں مولابخش کشتہ نے ایہ لکھیا اے: "جوانی وچ پیر رکھیا تے کجھ مجذوب ہو گئے۔ اک واری پھر دے پھر اندے بٹالہ (گورداسپور) پہنچے۔ منصور وانگوں مونہوں نکلیا۔ میں اللہ ہاں۔ لوک اُونہاں نوں بٹالہ دے موڑھی شیخ فاضل الدین دے کول لے گئے۔ اونہاں فرمایا۔ اہ سچ کہند اے۔ اہ الہا (کچا۔ الہڑ) اے۔ ایہنو آکھو شاہ عنایت کول جاتے پک کے آ"⁷

بلھے شاہ ہوراں نے شاہ عنایت قادری دے ہتھ تے بیعت کر لئی جیہدی وجہ توں اونہاں نوں کئی گلاں وی سینیاں پئیاں۔ آپ دے گھر والے آپ نال ناراض ہو گئے بلھے شاہ ہوراں نے ایس گل نوں اپنیاں کافیاں وچ اُنچ بیان کیتا اے:

بلھے نوں سمجھاون آئیاں بھیناں تے بھر جائیاں

من لے بلھیا ساڈا کہنا چھڈ دے پلارائیاں

آل نبی اولاد علی نوں توں کیوں لپکاں لائیاں⁸

پر بلھے شاہ نے ایس احتجاج نوں بڑے بھروس انداز نال رد کر دتا۔ کیوں جے بلھے شاہ ورگا صوفی ذاتاں دے چکراں وچ کدی وی نہیں

پنیدا۔ بلھے شاہ جواب وچ آکھیا

جیہڑا سانوں سید سدے دوزخ ملن سزائیاں

² فقیر محمد فقیر، کلیات بلھے شاہ (لاہور: ن، 1960ء)، 614۔

³ عبدالغنی، تاریخ ادبیات مسلمانان پاکستان و ہند تیرہویں جلد (لاہور: ن، 1791ء)، 992۔

⁴ عبد الغفور قریشی، پنجابی ادب دی کہانی (لاہور: ن، 1972ء)، 972۔

⁵ فقیر محمد فقیر، مہکدے پھل (لاہور: ن، 1988ء)، 77۔

⁶ ریاض احمد راجہ، بلھے شاہ دے کلام وچ طنز۔ مقالہ برائے ایم۔ اے پنجابی (لاہور: جامعہ پنجاب، 1991ء)، 05۔

⁷ مولابخش کشتہ، پنجابی شاعراں دا تذکرہ (لاہور: ن، 1960ء)، 201، 301۔

⁸ محمد آصف خاں، آکھیا بلھے شاہ نے (لاہور: پاکستان پنجابی ادبی بورڈ، 2011ء)، 401۔

جو کوئی سانوں رائیں آکھے بہشتیں میں گھاس پائیاں

جے توں لوڑیں باغ بہاراں چا کر ہو جا رائیاں⁹

اُنج وی بلھے شاہ دے کلام وچ تھاس تھاس تے شاہ عنایت قادری داناں آؤند اے۔

بلھے شاہ دی سنو حکایت

ہادی پکڑیا ہوئی ہدایت

میر امر شد شاہ عنایت

اوہو لنگھاوے پار¹⁰

جس طرح بلھے شاہ دی جنم ورھے بارے لکھاریاں تے نقاداں دا اکٹھ نہیں ایسے طرح ای تاریخ دے لکھاری اوہاں دی وفات بارے پکی پیڈی گل نہیں کر دے۔ مختلف لکھاریاں نے مختلف تاریخاں دسیاں نیں: "سال وفات مولانا بخش کشتہ نے ۱۷۴۱ء، عبدالغفور قریشی نے 1757 تے سی۔ ایف۔ اسبورن نے 1785ء لکھیا اے۔ ڈاکٹر لاجوئی نے 1771ء لکھیا اے"¹¹

بلھے شاہ دے ویلے دی گل کرینے تاں ایہ اٹھارویں صدی دا زمانہ بند اے۔ جدوں بلھے شاہ دا جنم 1680ء وچ ہوندا اے، اوس ویلے اورنگ زیب عالم گیر دی ہندوستان وچ حکومت تے اقتدار ٹیسی اتے اپڑیا ہو یا سی۔ بلھے شاہ دی عمر اوس ویلے 27 ورھے سی۔ ایس صوفی نے اپنیاں اکھاں نال مسلماناں نوں بر صغیر وچ اک نوں سیاسی تے سماجی صورت داسا منا کر دیاں ویکھیاں۔ تہذیبی اداریاں نوں برباد ہون دیاں، قدر راں نوں ٹنڈیاں بھج دیاں تے معاشرتی حیاتی دی بیٹھلی اُتے ہون دیاں ویکھی۔

1707ء وچ اورنگ زیب دی وفات نال مغل حکومت دیاں جڑاں کاہل توں لے کے راس کاری تیکر ہل گئیاں۔ رہی سہی کسر اوہدے

جاننیدناں پوری کر دتی۔ بلھے شاہ دی حیاتی ویلے جیہڑیاں سرکاراں بدل دیاں رہیاں اوہاں دا ذکر اکرم شیخ اپنی کتاب وچ اُنج کیتا اے:

اورنگ زیب عالمگیر 1658ء توں 1707ء

بہادر شاہ (اول شاہ عالم اول) 1707ء توں 1712ء

جہاندار شاہ 1712ء توں 1713ء

فرخ میر 1713ء توں 1719ء

رفیع الدرجات 1719ء

رفیع الدولہ 1719ء

محمد شاہ رنگیلا 1719ء توں 1748ء

⁹ ایضاً، 401۔

¹⁰ ریاض احمد راجہ، بلھے شاہ دے کلام وچ طنز۔ مقالہ برائے ایم۔ اے پنجابی (لاہور: جامعہ پنجاب، 1991ء)، 31، 41۔

¹¹ ایضاً، 71۔

احمد شاہ

1748ء توں 1759ء¹²

بلھے شاہ نوں پہلا باہر لا دھاڑوی نادر شاہ نوں ویکھنا پیا۔ اوس دے حملے توں بعد کسے وی مغل بادشاہ نے وقت تے حالات نوں سمجھن دی کوشش نہیں کیتی۔ ایس داسب توں بہت فید احمد شاہ ابدالی نوں ہویا جسے پنجاب تے ہندوستان ۹ حملے کیتے جینہاں وچ چار حملے 1757ء تیکر بلھے شاہ دی حیاتی وچ ہو چکے سن۔

بلھے شاہ نے جدوں اپنی اکھیاں نال ایہ سارا کجھ ویکھیا کہ کیوں پنجاب اُتے حملے ہو رہے نیں تے حکمران اپنی حکمرانی لئی کیوں دو جیاں نوں مار رہے نیں ایس شے نوں اپنی کافیاں وچ بیان کر دتا۔ کوئی وی شاعر اپنے اندر عصری شعور ضرور رکھدا اے کیوں جوں اوہ اپنے معاشرے تے آل دوالے دے احساساں تے جذبیاں نوں محسوس کر دالے تے لفظاں راہیں اوہ اظہار کر دالے۔ پنجاب دی حالت تے حکمراناں دی حالت بلھے شاہ انج بیان کیتی:

در کھلا حشر عذاب دا

بر حال ہو یا پنجاب دا¹³

پنجاب دے ایسے ای دور دے اک ہور شاعر وارث شاہ نے اوس ویلے دی حالت نوں انج بیان کیتا اے:

کاں باغ وچ کلوں کر دے کول پھولین دے اُتے مور کیتے

اشراف تے مغل پٹھان سید سبھ خاک در خاک رلایا اے

عالم چورتے چودھری جٹ حاکم وارث شاہ نوں رب دکھایا اے

گل کرے ایمان دی کڈھ جھڈن پنڈ دے ٹھگ چور کیتے

اشراف دی گل منظور ناہیں چور چودھری اُتے لنڈور کیتے¹⁴

1717ء توں 1737ء دے وچکار کجھ امن وی رہیا عدلیہ بحال ہو گئی۔ ایہ نواب عبدالصمد تے فیر اوہدے پترز کریا خاں دادور سی جیہڑا

پنجاب دا گورنر سی۔ جادونا تھ سرکار نے لکھیا اے:

Justice was done in the Capital and the district, and the roads became safe for traffic once more¹⁵

پراہیہ مختصر عرصہ اوس پورے عرصے اگے کوئی حقیقت نہیں رکھدا۔ اوس مگروں فیر حالات خراب ای رہی۔ ڈاکٹر عصمت اللہ زاہد ہوراں

ایسے پاروں ای آکھیا اے: "ایہناں حالات نوں ویکھدیاں ہونیاں لوک ایہہ گل کہن تے مجبور سن کہ سکھ پنجاب دی قسمت وچ نہیں"¹⁶

¹² اکرم شیخ، بر حال ہو یا پنجاب (لاہور: پنجاب انسٹیٹیوٹ آف لینگویج آرٹ اینڈ کلچر، 2017ء)، 37۔

¹³ ان، کلام بلھے شاہ مرتبہ: نذیر احمد (ن، ن، س۔ ن، ع)، 35۔

¹⁴ حمید اللہ ہاشمی، سید وارث شاہ (فیصل آباد: مجلس پنجابی، 1987ء)، ن۔

¹⁵ Fall of the Moghals Empire (Vol 7,), 67

¹⁶ عصمت اللہ زاہد، پرکھ پراگے (لاہور: التحریر، 1980ء)، 59۔

1754ء وچ پنجاب دے پنڈت باہی تے بربادی دے کنڈھے تے اپڑ گئے۔ پنجاب دلی نالوں اکا ای وکھرا ہو گیا۔ احمد شاہ ابدالی نے کئی حملے کیتے

ایسے پس منظر وچ ای بلھے شاہ نے کہیا

کھا دا پیتا لاہے دا

باقی احمد شاہے دا¹⁷

اسیں جدوں بلھے شاہ دے ویلے دے سیاسی، سماجی، معاشرتی، مذہبی پس منظر ول ویکھدے آں تے اسانوں ایس خطے وچ چار چو فیہرے نفرتاں، کدورتاں، قتل و غارت، کٹ مار، چور ڈاکے، سیاسی لڑائیاں، نظر آوندیاں نیں۔ سماجی قدراں دی ٹٹ بھج، باہر لے حملہ آوراں دے حملیاں اوس ویلے دے پنجاب دی سیاست معیشت تے معاشرت نوں ادھیڑ کے رکھ دتاسی۔ معاشرتی طور تے وی لوکاں نوں مفلوج کر دتا۔ لوک آپ مہارے ہو گئے۔ محبت، بھائی چارے، ڈکھ دردیاں سانجھاں تک گئیاں جذبے مر گئے تے ایہناں دی تھاں لوہب، لالچ، کھج، دھرتے مکر فریب نے لے لئی۔

اٹھارویں صدی پنجابی ادب دی تاریخ وچ وی بڑی اہمیت رکھدی اے۔ ایہ پنجابی ادب دے انتہائی عروج دازمانہ اے۔ پنجابی وچ حمد، نعت، منقبت، نور نامے، مولود نامے، شاکل نامے، حلیہ شریف، معراج نامے، مرثیہ، نوحہ، مثنوی، سرحرنی، جندڑی، بیت کافی تے کئی دوجیاں صنفیاں وچ ادب تخلیق ہوندا رہیا۔ علی حیدر ملتانوی (1785ء-1690ء) چراغ اعوان، نجابت کوی، شاجہان مقبل (1748ء-1718ء) خواجہ فرد فقیر (1790ء-1720ء)، سید وارث شاہ (1791ء-1722ء) ایسے دور وچ ای گزرے نیں۔

کجھ لوک طنز نوں مزاح دی اک قسم آکھدے نیں پر کجھ نقاد ایہناں نوں وکھو وکھ پر کھدے نیں۔ ہاسے / مزاح داسبھ توں وڈا تے چنگا مقصد ایہ اے کہ ایہد اوجود معاشرے دیاں نیاں نوں پکیاں کر دالے۔ ایس حوالے نال مولانا آزاد لکھدے نیں: ”ہماری زندگی ایک آئینہ خانہ ہے۔ یہاں پر چہرے کا عکس سینکڑوں آئینوں پر پڑنے لگتا ہے، اگر چہرے پر غبار آجائے گا تو سینکڑوں چہرے غبار آلود ہو جائیں گے اور ہماری کوئی خوشی ہمیں خوش نہ کر سکے گی، اگر ہمارے چاروں طرف غمناک چہرے اکٹھے ہو جائیں گے۔ ہم خود خوش رہ کر دوسروں کو خوش دیکھ کر خود خوش ہوتے ہیں“¹⁸

انسان وی اصل وچ Social Animal ای اے۔ جیہڑا حالات دے مطابق روند اوئی اے تے ہسد اوئی اے۔ ولیم ہینز لٹ لکھدا اے۔

"Man is the only animal that laughs and weeps"¹⁹

ہاسایاں مزاح اک اجہی قدر اے جیہڑی دور قدیم توں دور جدید تیک رواں دواں نظر آوندی اے۔ غلام احمد فرنت کا کوروی ایس حوالے نال لکھدے نیں: ”ہنسی جس سے ظرافت کے پودے کی آبیاری ہوتی ہے، ایک فطری جذبہ ہے جو مخصوص لمحات زندگی میں ہر انسان میں پایا جاتا ہے“²⁰

¹⁷ن، کلام بلھے شاہ مرتبہ: نذیر احمد (ن:ن، س-ن،)، 41، 60۔

¹⁸ابوالکلام آزاد، غبار خاطر۔ مرتبہ: سالک رام (نئی دہلی: ساہتیہ اکادمی، س-ن،)، 741۔

¹⁹Willion Hazlitt, *The Sping of Laughter*.

²⁰غلام احمد فرنت کا کوروی، اردو ادب میں طنز و ظرافت مرتبہ: شیخ افروز زیدی (ن:ن، س-ن،)، 32۔

20 ویں صدی شروع ہون توں پہلاں ہر برٹ اسیر، جوزف ایڈلسن، لیگزینڈر مین، پروفیسر lips اچھے ناں میں جینہاں نے مزاح اُتے اپنے خیالاں دا بوہتا اظہار کیتا اے تے ایس بارے بحثاں کردے رہے۔ ۲۰ ویں صدی دے مڈھ توں ہن تیکر ہاسے بارے دووڈے نظریے سامنے آوندے نیں اک نظریہ ارسطو تے تھا مس ہا بز دا اے تے دو جاجر من فلاسفر امانوئل کانٹ دا اے ارسطو لکھد اے: "ہاسا کسے اچھی کمی یا بد صورتی نوں ویکھ کے آوند اے جیہڑا درد انگیز ہووے" ²¹

ہاسے بارے دو جاوڈا نظریہ کانٹ دا اے اوہ کہہند اے: "ہاسا اوہدوں آوند اے جدوں کوئی چیز ہون دیاں ہون دیاں رہ جاوے تے ساڈیاں توقعات ٹیلے وانگ پھٹ کے ٹک جاوے" ²²

طنز نوں مزاح دی اک قسم وی کہیا جاندا اے پر کجھ لوکاں دے نیڑے طنز ظرافت نوں بالکل دکھ اے۔ ڈاکٹر شوکت سبزواری ایس حوالے نال لکھدے نیں: "طنز و ظرافت اکثر ساتھ ساتھ استعمال ہوتے ہیں۔ شاید اس لیے کہ عام طور پر سے ان دونوں میں فرق نہیں کیا جاتا اور یہ سمجھا جاتا ہے کہ کوئی مضمون طنز پر مکمل جامع نہیں ہو سکتا۔ جب تک اس کے ساتھ ظرافت کا ذکر نہ ہو طنز ظرافت سے بالکل الگ چیز ہے" ²³

جتھوں تیکر مزاح دا تعلق اے ایہ ضروری نہں کہ اوہدے وچ طنز وی شامل ہووے ایس لئی آکھیا گیا اے: "طنز مزاح دی اک قسم اے پر مقصد دے بدل جان نال ایس وچ اچھی خاصیتاں پیدا ہو جاندیاں نیں جس دا مزاح متحمل نہیں ہو سکدا۔ طنز تے مزاح وچ فرق کرنا سوکھا کم نہیں پر معلوم ہوندا اے کہ مزاح دا مقصد تفریح اے۔ جد کہ طنز دا مقصد افراط و تفریط دی اصلاح اے" ²⁴

ڈرائیڈن طنز بارے اچ لکھد اے: "طنز دا صحیح مقصد اصلاح دے ذریعے غلطیاں نوں مکاتا اے" ²⁵

ایہاں ساریاں تعریفاں نوں کھ رکھیے تاں طنز تے مزاح وچکار آسانی نال فرق کیتا جاسکدا اے۔ تاریخی پچھو کڑول جھات پائیے تاں پتہ لگدا اے کہ طنز دی روایت دا کھرا متی توں پہلاں دے زمانے وچوں لہجہ اے۔ انسائیکلو پیڈیا آف برٹینیکا موجب:

"The real inventor of roman satire is Gaius Lucilius (148-103BC)" ²⁶

سو گائس لوسی لس سبھ توں پہلا معلوم طنز نگار اے۔ انگریزی ادب ول جھات پائیے تے انگریزی زبان دے سبھ توں پہلے معلوم شاعر چاسر (Chaucer) دے کرداراں وچ اسانوں طنز نظر آوند اے ایس توں بعد شیکسپیر، ڈرائیڈن، سوفٹ، شیرڈن، گولڈسمتھ، فیلڈنگ، اسٹرن، سنٹیل، ایڈلسن دے ناں طنز دے حوالے نال لئے جاسکدے نیں۔

فارسی ادب وچ عبید ذاکانی ابواسحاق اطعہ، نظام الدین محمود دے ناں طنز دے حوالے نال ذکر جوگ نیں۔ اردو ادب وچ طنز و مزاح دے طور تے میر تقی میر، مرزا سواد، زاہد، واعظ، اکبر الہ آبادی، مولانا شبلی، ظفر علی خان، علامہ اقبال دے ناں لئے جاسکدے نیں۔ پنجابی شاعری وچ طنز دی روایت مڈھ توں ای ملدی اے۔ بابا فرید دے کلام وچ جھوٹے چلے کٹن والے فقیراں تے منافقت تے طنز لہجہ دی اے۔

²¹ ریاض احمد راجہ، بلھے شاہ دے کلام وچ طنز۔ مقالہ برائے ایم۔ اے پنجابی (لاہور: جامعہ پنجاب، 1991ء)، 25۔

²² Kant, Critique of Judgment 2nd, Ed 1914, (), 223.

²³ طنز و ظرافت مرتبہ: ظہیر احمد صدیقی (علی گڑھ: علی گڑھ میگزین، 1952ء)، 32۔

²⁴ زیبا خان، احمد جمال پاشا کی مزاح نگاری۔ مقالہ برائے ایم۔ اے اردو (ن: ن، 1986-87ء)، 73۔

²⁵ David Worcester, Art of Satire

²⁶ Encyclopedia Britannica V 20 ( ), 6.

میں جانی اوڈنہس ہے تاں میں کیتا سنگ

جے جاتا بگ پڑا، جنم بہ بھیڑی انگ²⁷

بابا فرید مگروں شاہ حسین دیاں کافیاں وچ وی طنز دے نمونے مل جاندے نیں اک ونگی ویکھو:

واہ عشق سوئی دانکا

دھاگا ہو ویں تاں ای جاویں

باہر پاک اندر آلودہ

کیا توں شیخ کہاویں²⁸

پنجابی سی حرفی دے وڈے صوفی شاعر سلطان باہو دے کلام وچ طنز دے کئی نمونے آسانی نال مل جاندے نیں۔

تسج پھری تے دل نہ پھریا، کیہ لینا تسج پھڑکے ہو

علم پڑھیا تے ادب نہ سکھیا کیہ لینا علم نوں پڑھ کے ہو

چلہ کٹیا کجھ نہ کھنیا کیہ لینا چلیاں وڑکے ہو

جاگ بنا ددھ جمدے ناہیں بھویں لال ہو وون کڑھ کڑھ کے ہو²⁹

طنز دا معاشرے تے ویلے نال بڑا گہرا تعلق اے۔ جدوں کسے معاشرے وچ سیاسی، سماجی، معاشی، معاشرتی مذہبی ٹٹ بھج ہوندی اے تاں

ایہ شیواں شاعری وچ طنز دے طور تے سامنے آوندیاں نیں۔ اٹھارویں صدی وچ مغلاں دے زوال نال جدوں ایہو جیسے حالات پیدا ہوئے تے پنجابی

دے دو عظیم شاعر ایں بابا بلھے شاہ تے سید وارث شاہ نے اپنے معاشرے دے خلاف شدید طنز دا اظہار کیتا۔ اینہاں دو شاعر ایں وچوں اسیں بابا بلھے شاہ

دے طنزیہ کلام دیاں کجھ ونگیاں ویکھاں گے۔

بلھے شاہ ہوراں اپنے ویلے دے سارے علم حاصل کیتے سن اوہناں دا کلام شاہد اے کہ اوہناں دی قرآن مجید تے حدیث مبارک توں وکھ

مقامی علوم تے وی نظر سی۔ لیکن اوہ اوس علم تے طنز کر دے نیں جیہڑا غرور تے تکبریاں دینا دال لچ پیدا کرے۔

کیوں پڑھنا ایں گڈھ کتاباں دی

سر چاہنا ایں پنڈ عذاباں دی

ہن ہو یا شکل جلا داں دی

اگے پنڈا مشکل بھارا اے

²⁷ محمد آصف خاں، آکھیا بلھے شاہ نے (لاہور: پاکستان پنجابی ادبی بورڈ، 2011ء)، 272۔

²⁸ ن، کلام شاہ حسین: مرتبہ نذیر احمد (لاہور: پیکیجز لمیٹڈ، س۔ن۔ء)، 75۔

²⁹ ن، کلام باہو: مرتبہ نذیر احمد (لاہور: پیکیجز لمیٹڈ، س۔ن۔ء)، 22۔

اک الف پڑھو چھٹکارا اے³⁰

پڑھ پڑھ علم لگاویں ڈھیر

قرآن کتاباں چار چوہیر

گردے چانن وچ انھیر

باہجھوں راہبر خبر نہ سار

علموں بس کریں اویار³¹

بلھے شاہ اچھے عالماں نوں چھکدے نیں جیہڑے گھروں مسئلے گھڑدے نیں فتوے پیسے لے کے دیندے نیں جس طرح کوئی چاہندا ہووے
انج دافتویٰ وی دے دیندے نیں۔ چرب زبانی جینہاں داشیوہ اے تے ہر کم کچھے اوہناں دی حرص کار فرما اے۔ جینہاں دے کول یقین دی بجائے شک
ملا اے تے جینہاں دی مثال انج اے جویں قصائیاں دی چھڑی ہووے تے اوہ پیسے لے کے چھری چلائی جاوے باہلھے شاہ نوں اصل اعتراض عالماں
دے علم تے نہیں اوہناں دے کردار تے ایسے طرح اوہ اعتراض عالم دے اعمال تے کردے نیں علم تے نہیں۔ گل بھاویں جنی وی سنجیدہ ہووے بلھے
شاہ اوہدے وچ وی طنز دی گنجائش کڈھ لیندے نیں۔

پڑھ پڑھ شیخ مشائخ کہاویں

اُلٹے مسئلے گھروں بناویں

بے عقلاں نوں اُلٹ اُلٹ کھاویں

اُلٹے سدھے کریں قرار

علموں بس کریں اویار

پڑھ پڑھ مسئلے روز سناویں

کھانا شک شبے دا کھاویں

دسین ہورتے ہور کماویں

اندر کھوٹ باہر سچیاں

علموں بس کریں اویار³²

³⁰فقیر محمد فقیر، کلیات بلھے شاہ (لاہور: ن، 1960ء)، 20۔

³¹ایضاً، 12۔

³²ایضاً، 561۔

ادب تے شاعری دا خمیر معاشرے وچوں اٹھدا اے تے ویلے دے حالات اوہدے تے گوہڑے نقش چھڈ دے نیں۔ چنانچہ بابا بلھے شاہ³³ دیاں کئی کافیاں وچ پنجاب دے اوس ویلے دے سیاسی، سماجی، معاشی تے مذہبی حالات نتر کے سامنے آجاندے نیں تے نال نال طنز دا عنصر وی مل جاندا اے۔

کھا دا پیتا لاہے دا

وادھا احمد شاہے دا

الٹے ہو زما نے آئے

کاں لکڑاں نوں مارن لگے

چڑیاں جرے کھائے³³

بلھے شاہ بیچ تے جھوٹ بارے گل کر دے ہوئیاں تے انصاف دی صورت حال بیان کر دے ہوئیاں وی طنز ضرور کر دے نیں جیویں ایہ کافی ویکھو:

سچ آکھاں تاں سولی پھاہاں جھوٹ کہاں تاں وستاں

ایسی نازک بات کیوں آکھیاں کہندیاں ہووے پرائی

تیر امیر انیاؤں نیڑے روحوں قاضی آوے

کھول کتاباں کرے تسلی دو نہاں اک بتاوے³⁴

بلھے شاہ دے طنز توں اوہدی اپنی ذات وی نہیں بچدی تے اپنے آپ نوں طنز دا نشانہ بنانا بڑا اوکھا ہوند اے۔ کیوں جے ایس عمل وچ اپنی ذات نوں وی غیر بنا کے ویکھنا پیندا اے۔

راتیں جاگیں کریں عبادت

راتیں جاگن کُتے

تیتھوں اُتے

بھونکنوں بند مول نہ ہوندے

جا روہڑی تے سُتے

تیتھوں اُتے

نخضم اپنے دادر نہ چھڈ دے³⁵

³³ ایضاً، 52۔

³⁴ ایضاً، 101، 102۔

³⁵ ایضاً، 421۔

ایہ اسیں اونہاں دے کلام وچ طنز دیاں کجھ ونگیاں ویکھاں نیں۔ بلھے شاہ دے کلام دے اک وڈے حصے وچ اسانوں طنز دا پہلو ای نظر آوند اے۔ وحدت الوجود دی گل ہووے، سیاسی حالات ہوون غرض ہر رنگ وچ اونہاں نے طنز ضروری کہتی اے۔ معاشرے تے وی، لوکائی تے وی، ویلے تے وی۔ ایس لئی اسیں کہہ سکے آں کہ پنجابی ادب خاص طور تے پنجابی شعری روایت ول جھات پائیے تاں سانوں دسد اے کہ ایس وچ بلھے شاہ توں پہلے طنز آٹے وچ لون وانگوں ملد اسی تے ایہدی کوئی پکی پیڑی روایت نہیں سی۔ معاشرے دے ناسوراں دے خلاف پہلی کھلم کھلاتے دھڑے دار آواز بلھے شاہ دی ای ملدی اے۔ ایس لئی ایہ گل نتر کے سامنے آوندی اے کہ بلھے شاہ اک اچا سچا طنز نگار وی سی تے اوہ اپنے معاشرے دے سوجھ کو جھ تے بڑی ڈوگی نظر رکھد اسی تے کو، جھ تے بڑی کاٹ دار طنز کرد اسی۔

☆☆☆